

Entreprenörteorins revolution

Den nya entreprenörteorin har i Sverige föga uppmärksamrats, en underlåtenhetssynd som Sven Rydenfelt i denna artikel söker gottgöra.

Efter det "gyllne kvartssekle" 1945–1970 med full och ofta "överfull" sysselsättning drabbades västvärlden på 1970- och 1980-talen av en ekonomisk kris som efterhand övergick i en stagnation så allvarlig att man i många länder började tala om depression och massarbetslöshet.

I enlighet med Keynes skulle det onda i en sådan situation ha kunnat fördrivas genom att statsmakterna energiskt satsat på att öka den totala efterfrågan i samhället. Men trots att makterna ifråga satsat enorma belopp av lånade pengar – långt mer än Keynes någonsin kunnat drömma om – har den ekonomiska sjukan ganska opåverkad fortsatt sina härjningar.

Från medicinens område vet vi att inga aldrig så stora och dyrbara satsningar botar en sjukdom, så länge inte läkarna känner sjukdomens orsak. Så var det med *ex skörbjuggen* ända tills man i början av detta sekel uppväckte vitaminerna. Man fann att skörbjuggen var en brist-sjukdom som ofelbart botades med hjälp av *c-vitaminer*.

Människan har trots allt en förmåga att lära av sina misslyckanden, och fler och fler säger sig i dag, att vi tydligt måste söka efter andra förklaringar till dagens ekonomiska stagnation än dem Keynes trodde sig ha funnit. Till en början letar man i olika riktningar och olika hypoteser lanseras. I kampen mellan dessa utkristal-

liseras till slut som ett resultat av "the survival of the fittest" ett fåtal, mellan vilka slutstriden kommer att stå. En av dessa, den s k entreprenörteorin, ska här presenteras.

Entreprenörteorins fem produktionsfaktorer

Som vanligt i sådana sammanhang kan teorins byggstenar spåras långt tillbaka och det faller sig här naturligt att presentera teorin som en vidareutveckling av den klassiska produktionsteorin med de tre produktionsfaktorerna jord, arbete och kapital. En aktuell representant för denna teori, där produktionsapparaten fungerar som något av ett *perpetuum mobile*, är Lipsey & Steiners vid universiteten populära lärobok. Följande citat (min översättning) är typiskt: Produktionen fungerar i stora drag som en korvstopningsmaskin. Vissa element som råvaror plus arbets- och kapitaltjänster stoppas in i den ena ändan, medan den färdiga produkten kommer ut i andra ändan. De råvaror och faktortjänster som används i produktionsprocessen kallas *inputs*, medan de färdiga produkterna kallas *outputs* (Lipsey & Steiner [1981] sidan 195).

Joseph Schumpeter hade tidigt blicken öppen för bristerna i denna mekanistiska teori, en teori som han karakteriserade sålunda:

Ricardo, ricardianerna och även Senior. . . åstadkom faktiskt något jag beskrivit som en otrolig historia, när de helt och hållet bortsåg från företagarens roll. För dem – liksom för Marx – fortgår

Fil dr SVEN RYDENFELT är universitetslektor emeritus, Lunds Universitet.

produktionsprocessen på något sätt av sig självt, om bara den nödvändiga mängden kapital tillförs (Schumpeter [1954] sidan 556).

Det kom framför allt att bli medlemmar i den sk österrikiska skolan av nationalekonomin, von Mises, Schumpeter och Hayek, som betonade företagarens fundamentala roll i produktionen. Jord, arbete och kapital var enligt dem nödvändiga men inte tillräckliga insatser i processen. En fjärde faktor, företagaren, med uppgift att organisera produktionen var nödvändig, och ofta betecknades företagaren – entreprenören – här som den fjärde produktionsfaktorn. Så gjorde t ex Schumpeter redan 1911:

Företagsledarens handlande som entreprenör, ett nödvändigt villkor för förverkligandet av /nya/ kombinationer, kan uppfattas som ett produktionsmedel. . . Som vi tidigare sagt är produktionsmedlen i flertalet fall utbytbara, något som dock inte gäller om företagsledaren (Schumpeter [1934] sidan 143).

Vi har därmed följt den doktrinhistoriska utvecklingen fram till entreprenörteorin, vars fundamentaltas kan formuleras sålunda: Jord, arbete, kapital och företagare är alla nödvändiga faktorer i produktionen. Men inte tillräckliga. Ytterligare en faktor måste finnas: en ekonomisk-social-politisk miljö i samhället av sådan art, att den lilla minoriteten människor med företagarebegåvning stimuleras att utnyttja sin begåvning.

En av de första att klart formulera denna tes var professorn i nationalekonomi vid Princetonuniversitetet i USA, William J Baumol:

Om vi söker förklara framgången i samhällen med en betydande ekonomisk tillväxt och jämföra dem med samhällen som mer eller mindre stagnerat, visar sig detta svårt om man bortser från tillgången på människor med företagarebegåvning och den motivationsmekanism som är deras drivkraft. . . I en värld medveten om den ekonomiska tillväxtens betydelse

förblir enligt min mening stimulansen av företagarna tillväxtens nyckel (Baumol [1968] sidorna 66 och 71).

Entreprenörteorins ekologiska och kreativa aspekter

Det går inte att i detta sammanhang utelämnat F A Hayek – Nobelpristagare i ekonomi 1974. Enligt en av hans grundteser är våra kunskaper om den komplexa ekonomiska verkligheten så begränsade att våra försök att medelst statliga ingrepp och regleringar söka påverka och styra den ekonomiska utvecklingen har små möjligheter att lyckas. Han var här påverkad av sin äldre vän och lärare, den österrikiske ekonomen – under senare delen av sitt liv verksam i USA – Ludwig von Mises, som utifrån liknande utgångspunkter i sin bok [1949] hävdade att statliga ingrepp i avsikt att styra utvecklingen normalt ledde till resultat motsatta de avsedda.

I sitt Nobelföredrag (11 december 1974) "The Pretence of Knowledge" kom Hayek utifrån nämnda tes fram till följande formulering av entreprenörteorin:

Man måste därför använda den kunskap man kan förvärva sig, inte för att producera konkreta resultat på samma sätt som hantverkaren gör i sitt arbete utan snarare för att odla en tillväxt genom att skapa en gynnsam miljö på liknande sätt som trädgårdsmästaren gör för sina växter. (Hayek [1974] sidan 42.)

Hayeks formulering ger en naturlig anknytning till efterkrigstidens modevetenskap, ekologin, och dess tes om allt levandes beroende av miljön. En skillnad är att medan ekologin hittills så gott som enbart sysslat med den fysiska miljön – jordmån, klimat etc – är det för entreprenörteorin den ekonomiskt-socialt-politiska miljön som är avgörande. Endast i en gynnsam miljö utvecklar växter, djur och människor sina inneboende möjligheter, hela sin potential. Detta är en generell regel som gäller alla människor men som

här främst tillämpas ifråga om företagare eller - mer precist – människor med företagarebegåvning. Denna minoritet utgör inom näringsliv och produktion en nyckelgrupp, och på alla områden gäller att om inte nyckelgrupperna fungerar väl – lärarna inom undervisningen, läkarna inom sjukvården etc – fungerar inte heller området ifråga bra.

En annan modevetenskap har efter andra världskriget varit läran om kreativitet, och en av dess teser är att människan bäst utvecklar sitt skapande i frihet.

Allt vad tvång, direktiv och restriktioner heter hämmar detsamma. Och naturligtvis har företagarens arbete med skapande att göra. Fransmannen Jean-Jacques Servan-Schreiber menade att det till och med var fråga om skapande konst:

Företagsledningen är en konst, den mest kreativa av alla. Det är rentav konsternas konst, konsten att organisera den skapande begåvningen (Servan-Schreiber [1968] sidan 66).

Tiden mogen för entreprenörteorin

Typiskt för utvecklingen i dag är att medan få i vårt land – även bland ekonomerna – hört talas om entreprenörteorin, så flyger hela tiden dess elementarpartiklar kring som vingfrukter i luften. Låt oss som exempel ta Assar Lindbeck som, med sin känslighet för nya ideer, spontant formulerat dess teser. Här ett par exempel från Lindbeck [1983]:

A. Vi behöver systemtänkande även när det gäller industripolitiken. Den blir då i huvudsak en fråga om att skapa en politisk, social och ekonomisk miljö som är förmånlig för effektivitet, förnyelse, initiativ och kreativitet.

B. Personligen har jag svårt att tro att en modern ekonomi på lång sikt kan fungera ens med måttligt ställda krav på effektivitet, om sambandet mellan produktion, insatser och belöning via skatter och reg-

leringar klipps av så drastiskt som i Sverige.

Att dessa överallt kringflygande ideer slagit rot hos en ekonom som Lindbeck är kanske inte så överraskande. Mer förvånande är att finna dem hos nuvarande svenska socialdemokratiska regering som i många sammanhang givit uttryck åt sin nya insikt om behovet av ett bättre företagsklimat och om sin beredvillighet att acceptera en högre vinstnivå.

När tiden är mogen för en ny idé kan inga arméer i världen stå emot dess krafter – enligt fransmannen Victor Hugo – och naturligtvis är tiden i dag mogen för entreprenörteorins idéer. Den ekonomiska krisens och stagnationens prövningar har under mer än ett decennium öppnat våra ögon för betydelsen av företagare som startar, driver och utvecklar företag och därvid producerar varor, välstånd och sysselsättning.

Vad hjälper det t ex länder som Sverige och USA att de har världens högst utbildade och tekniskt skickligaste arbetskraft, om inte tillräckligt med människor med företagarebegåvning är villiga att driva företag och där sysselsätta de arbetsökande?

Och vad hjälper det t ex ett land som Sverige att det har världens mest utbyggda och tekniskt bäst utrustade arbetsförmedlingsapparat, om inte företagare producerar de jobb apparaten ska förmedla? Apparaten producerar inga jobb – annat än åt den egna personalen

Entreprenörteorins vetenskaplige pionjär

Schopenhauer har talat om de tre stadierna i en ny och segrande idéns utveckling:

1. Idén uppfattas som så tokig att den inte behöver tas på allvar.
2. När den trots allt sprider sig uppfattas den som så farlig att den med alla medel bör bekämpas.
3. När den slutligen trots allt segrar, uppfattas den som självklart riktig.

Entreprenörteorins idéer är långt ifrån nya, och många människor som konfronterats med dem har redan hunnit till Schopenhauers tredje stadium och uppfattar dem som självklart riktiga. Det märkliga är att det dröjt så länge, innan någon samlat ihop de löst kringflygande idéerna om företagarens fundamentala roll i produktionsprocessen och hans beroende av miljö och dess incitament, ordnat och systematiserat dem och byggt upp en genomarbetad vetenskaplig teori.

Även om många kända ekonomer, främst av den österrikiska skolan – några har redan nämnts – behandlat teorin och dess idéer, har det trots allt skett mera i förbigående. Den förste – såvitt jag kunnat finna – som tagit på sig jobbet att skapa en genomarbetad vetenskaplig entreprenörteori är professorn i nationalekonomi vid New Yorks universitet, Israel M. Kirzner. Hans första bok i ämnet, "Competition and Entrepreneurship" kom 1973, hans andra bok "Perception, Opportunity, and Profit" 1979.

Det första som slår en vid läsningen är hans lärdom och beläsenhet. På jakt efter teorins byggstenar i tidigare verk, tycks han ha plöjt igenom all ekonomisk litteratur av betydelse, och i sin iver att integrera teorin i den ekonomiska vetenskapen ger han i text och fotnoter otaliga hänvisningar till föregångare.

Frånvaron av insikt om företagarens fundamentala roll inom produktionen ser Kirzner som en graverande brist hos dagens och gårdagens nationalekonomer. I ett föredrag från 1979 uttrycker han det sålunda:

Det erkänns numera ganska allmänt att den ekonomiska standardteorin utvecklats enligt linjer som helt utelämnar företagarnas rollen. . . vi får här inte glömma bort behovet av den speciella resurs, företagandet, som alltför ofta felaktigt tagits för given. . . vi måste börja erkänna, att det är fråga om en knapp och värdefull tillgång som våra ekonomer gjorde klokt i

att ta med i sina modeller. (Kirzner [1980] sidorna 7 och 9).

Entreprenörteorin, krisen och stagnationen

Framför allt under 1970-talet producerades i västvärlden ett otal statliga regleringar som alla hade det gemensamt att de begränsade företagarnas rörelsefrihet, insnörde dem i en tvångströja av restriktioner. Samtidigt som skatterna hela tiden successivt höjdes och berövade företagarna en allt större del av det kapital de eljest skulle ha investerat. Det är i denna radikalt försämrade företagarmiljö entreprenörteorin ser roten och upphovet till den ekonomiska krisen.

Om den ekonomiska frihetens betydelse för företagarna och deras vilja och förmåga att starta och driva företag skriver Kirzner:

Inskränkningar i den ekonomiska friheten skadar samhället mycket allvarligare än vad flertalet ekonomer inser. . . Ett fritt samhälle är fruktbart och skapande, friheten ökar företagarnas möjligheter att upptäcka de gynnsamma möjligheter som kan komma samhället till godo. En inskränkning av friheten försvarar upptäckten av möjligheter till sociala förbättringar. (Kirzner [1979] sidan 239)

I enlighet med dagens – och gårdagens – tillväxtteorier har man i u-länderna sökt få igång en ekonomisk utveckling framför allt genom tillförsel av kapital från de rikare staterna. Eftersom makthavarna i u-länderna så gott som genomgående fört en politik som inneburit förtryck och utsugning av företagarna – och glöm inte att även bönder är företagare – kan det inte utifrån entreprenörteorins teser förvåna att resultaten av u-hjälpen oftast uteblivit. Kirzner skriver om de tidigare allmänt accepterade tillväxtteorierna:

Det börjar nu bli uppenbart att den omfattande litteraturen om tillväxt och ut-

veckling gömmer avgrunder av tomhet, håll som gäller insikten om företagarens roll i en ekonomisk utveckling. (Kirzner [1979] sidan 107)

Företagaren har enligt Kirzner en specialbegåvning när det gäller att upptäcka gynnsamma möjligheter som kan omsättas i produktion och vinster. Han drar sina slutsatser utifrån de signaler han får från marknaden och accepterar passivt den ekonomiska och legala verkligheten som given.

Om Kirzner i sin kompakta vetenskaplighet måste sägas vara något tungläst, gäller detta ingalunda om George Gilder (känd från bestsellern "Wealth and Poverty" 1981) och hans nya bok "The Spirit of Enterprise" 1984. I sin syn på företagaren som aktiv och dynamisk blir han i den senare boken nästan lyrisk. Ett citat (med direkt syftning på Kirzner):

Även företagarens ledande akademiska företrädare ser honom som enbart en "upptäckare av gynnsamma möjligheter", en prissignalernas marionett, en av de suveräna konsumenternas tjänare. . . Han är i verkligheten inte endast beroende av kapital, arbete och jord. Han definierar och skapar kapital och ger jorden dess värde. Han är inte i huvudsak en marknadernas lekboll utan en marknadernas skapare. Inte en upptäckare av gynnsamma möjligheter utan en utvecklare av sådana möjligheter. Inte en optimerare av givna resurser utan en skapare av resurser. (Gilder [1984] sidorna 15–16).

En teori med revolutionär laddning

Enligt entreprenörteorin har man i västvärlden genom en systematisk försämring av den företagsekonomiska miljön skapat en ekonomisk kris med stagnation och arbetslöshet. För nämnda teori ter det sig lika självklart att man genom en avveckling av de statliga regleringar och skatter som försämrade miljön kan återskapa ett

samhälle med full sysselsättning och snabb ekonomisk tillväxt.

I min bok, från 1984 har jag gett ett antal exempel på perioder i olika länder med nästan obegränsad frihet för företagarna och med mirakelsnabb tillväxt som följd.

Jag pekar också i boken på att ett accepterande av entreprenörteorin måste få revolutionerande konsekvenser för den ekonomiska politiken och samhällsutvecklingen:

De nya idéerna om friheten och företagandet är revolutionära i ordets djupaste mening och kommer överallt att i grunden förvandla de samhällen i vilka de verkar. Att idéerna under sådana förhållanden måste uppfattas som farliga och chockerande för alla företrädare för de bestående intressena och för alla försvarare av existerande system var väntat. Att dessa idéer, trots allt varit i stånd att tränga in i och djupt påverka tänkandet i så polärt motsatta läger som kapitalismens och socialismens, vittnar om deras styrka. (Rydenfelt [1984] sidan XII)

I ett land som Sverige ligger det nära till hands att avslutningsvis erinra om hur näringsfrihetsförordningarna 1846 och 1864 – de innebar slutet på skråväsendets monopol- och kartellsystem – öppnade portarna för den industriella revolutionen i vårt land. Under slutet av 1960- och början av 1970-talen gick vi den motsatta vägen och genomförde långa serier av näringstvångsförordningar. Är det egentligen så överraskande att resultatet blev vad det blev?

Till slut. Kritiker av entreprenörteorin invänder ofta att en tillämpning av dess idéer i praktisk politik skulle innebära etablerandet av en ny privilegierad klass – företagarna. Det självklara svaret blir, att en ekonomisk politik med effektiva och tillräckliga stimulanser åt företagarna bör föras, inte för företagarnas skull utan för de arbetslösa och alla andra av stagnationen drabbades skull.

Jämför med bonden som försöker ska-

pa en gynnsam miljö för sina mjölkkor. Inte för kornas skull utan för bondens och mjölkkonsumenternas skull.

Sammanfattning och generalisering

Entreprenörteorin kan ses som en vidareutveckling av den klassiska produktions-teorin med dess tre produktionsfaktorer. Den nya teorin kompletterar med ytterligare två och får därmed följande fem:

1. Arbete
2. Jord
3. Kapital
4. Företagare
5. En gynnsam företagarmiljö.

Företagarbegåvning är en specialitet jämförlig med t ex konstnärlig, musikalisk och matematisk begåvning och endast minoriteter har dessa medfödda talanger. Men naturligtvis kan den genetiska begåvningen utvecklas genom studier, övning och praktiska erfarenheter. Avgörande för i vilken grad dessa minoriteter utvecklar sin medfödda potential är styrkan i de stimulanser – eller motsatsen – de möter i samhället.

Vid utvecklingen av entreprenörteorin har mycken möda använts för definitionen av begreppet entreprenör. I det föregående har Gilders kritik av Kirzners snäva definition refererats, och man skulle i sammanhanget även kunna peka på Schumpeters definition, enligt vilken riskbärandet åvilar kapitalinvesteraren och inte entreprenören.

Enligt min mening är entreprenören framför allt företagsledare, och även om han som anställd inte satsar eget kapital, satsar han så viktiga personliga resurser som anseende för yrkesskicklighet och framtida karriär. Som ledare har han ett starkt inflytande över resursallokeringen, där han ständigt måste söka efter utvägar att öka effektiviteten (spara resurser) inom produktion och marknadsföring samtidigt som han hela tiden som innovatör söker förbättra kvaliteten på varje

vara eller tjänst som produceras.

Entreprenörteorin har felaktigt kommit att uppfattas som en teori gällande enbart privat företagsamhet. Självklart finns det och behövs det entreprenörer även inom den offentliga sektorn och i stater med socialistiska produktionssystem.

En uppenbar svaghet med socialistiska system är att den detaljerade centralstyrningen av entreprenörerna ute i näringsliv och företag, tvingar dem att verka inom så trånga ramar att endast en bråkdel av deras potential som företagsledare kan utnyttjas. Själv har jag i min senaste bok pekat på Ungern som ett positivt undantag i detta avseende:

I dag synes makthavarna i Ungern vara de enda socialistledare i världen som helt fattat betydelsen av en företagarmiljö med starka produktionsstimulanser, inte endast inom industrin utan också i jordbruket. . . Genom denna marknadsorienterade nya politik sedan 1968 har Ungern kunnat uppnå den högsta levnadsstandarden bland de socialistiska staterna. (Rydenfelt [1984] sidorna 77, 79)

Som avslutning vill jag peka på det faktum att entreprenörer även behövs inom vetenskap och forskning. I sin Nobelföreläsning yttrade ekonomen Theodore W. Schultz [1979] härom följande:

Entreprenörskap är också viktigt inom forskningen. All forskning är ett äventyrligt företagande. Det innebär allokering av knappa resurser. Det kräver organisation. Någon måste besluta om fördelningen av de begränsade resurser forskningen disponerar över med hänsyn till den fond av kunskaper som existerar. Om all forskning gäller att den innebär en dynamisk och äventyrlig framstöt in i det okända eller endast delvis kända. Anslag, organisationer och kompetenta vetenskapsmän är nödvändigt men inte tillräckligt. Även forskningsentreprenörer behövs vare sig det nu gäller vetenskapsmän eller andra engagerade i vårt samhälles forskningssektorer.

Referenser

- Baumol W. J., [1968], "Entrepreneurship in Economic Theory". *American Economic Review*, Vol. 58, May.
- Gilder, George, [1984], *The Spirit of Enterprise*. Simon and Schuster, New York.
- Hayek F.A., [1974], Nobelföreläsningen, utgivet av Nobelstiftelsen återfinnes även i *Full Employment at Any Price*. [1975]. The Institute of Economic Affairs, London.
- Kirzner Israel M., [1973], *Competition and Entrepreneurship*. The University of Chicago Press, Chicago
- [1979], *Perception, Opportunity, and Profit. Studies in the Theory of Entrepreneurship*. The University of Chicago Press, Chicago.
- [1980] "The Primacy of Entrepreneurial Discovery". *The Prime Mover of Progress*. The Institute of Economic Affairs, London.
- Lindbeck, Assar, [1983] "Regleringar och produktiva krafter". SvD 17 februari.
- [1983] "Mekanismer för en bättre samhällsekonomi". *Ekonomisk Debatt*, Årg 11 nr 3.
- Lipsey, R.G., & Steiner P.O., [1981], *Economics*. 6th ed. Harper & Row, New York
- Mises Ludwig von, [1949], *Human Action. A Treatise on Economics*. Yale University Press, New Haven.
- Rydenfelt, Sven, [1984], *A Pattern for Failure. Socialist Economies in Crisis*. Introduction by Milton Friedman. Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, New York, London.
- Schultz T. W., [1979], "The Economics of Being Poor", Nobelstiftelsen, Stockholm.
- Schumpeter, Joseph A., [1954], *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, New York.
- [1934], *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. Boken kom på tyska 1911.
- Servan-Schreiber J.J., [1968], *Den amerikanska utmaningen* Bonniers, Stockholm.